

ساختار کتاب

کتاب فلسفه (۲) شب امتحان از چهار قسمت اصلی تشکیل شده است که به صورت زیر است:

- ۱- **آزمون‌های نوبت اول:** آزمون‌های شماره ۱ تا ۴ این کتاب مربوط به مباحث نوبت اول است که خودش به دو قسمت تقسیم می‌شود:
 - الف) **آزمون‌های طبقه‌بندی شده:** آزمون‌های شماره ۱ و ۲ را درس به درس طبقه‌بندی کرده‌ایم؛ بنابراین شما به راحتی می‌توانید پس از خواندن هر درس از درس‌نامه، تعدادی سؤال را بررسی کنید. حواستان باشد این آزمون‌ها هم، ۲۰ نمره‌ای و مثل یک آزمون کامل هستند.
 - ب) **آزمون‌های طبقه‌بندی نشده:** آزمون‌های شماره ۳ و ۴ را طبقه‌بندی نکرده‌ایم تا دو آزمون نوبت اول مشابه آزمونی را که معلمان از شما خواهد گرفت، ببینید.
 - ۲- **آزمون‌های نوبت دوم:** آزمون‌های شماره ۵ تا ۱۲ از کل کتاب و مطابق امتحان پایان سال طرح شده‌اند. این قسمت هم، خودش به دو بخش تقسیم می‌شود:
 - الف) **آزمون‌های طبقه‌بندی شده:** آزمون‌های شماره ۵ تا ۸ را که برای نوبت دوم طرح شده‌اند هم طبقه‌بندی کرده‌ایم. با این کار باز هم می‌توانید پس از خواندن هر درس، تعدادی سؤال مرتبط با آن درس را پاسخ دهید. هر کدام از این آزمون‌ها هم ۲۰ نمره دارند؛ در واقع در این بخش، شما ۴ آزمون کامل را می‌بینید.
 - ب) **آزمون‌های طبقه‌بندی نشده:** آزمون‌های شماره ۹ تا ۱۲ را طبقه‌بندی نکرده‌ایم؛ پس، در این بخش با ۴ آزمون نوبت دوم، مشابه آزمون پایان سال معلمان مواجه خواهید شد.
 - ۳- **پاسخ‌نامه تشریحی آزمون‌ها:** در پاسخ تشریحی آزمون‌ها، همه آن‌چه را که شما باید در امتحان بنویسید تا نمره کامل کسب کنید، برایتان نوشته‌ایم.
 - ۴- **درس‌نامه کامل شب امتحانی:** در این قسمت، همه آن‌چه را که شما برای گرفتن نمره عالی در امتحان فلسفه (۲) نیاز دارید تنها در ۱۳ صفحه آورده‌ایم، بخوانید و لذتش را ببرید!
- توجه:** به علت تغییرات محتوایی قابل توجه کتاب درسی فلسفه دوازدهم در ویرایش ۱۴۰۰، عملاً استفاده از آزمون‌های نهایی برگزار شده در سال‌های قبلی، کاربردی نیست.

بازم‌بندی درس فلسفه (۲)

شماره درس	پایانی اول	پایانی دوم دی و شهریور
درس ۱: هستی و چیستی	۳	۱
درس ۲: جهان ممکنات	۲/۵	۱
درس ۳: جهان علی و معلولی	۴	۱/۵
درس ۴: کدام تصویر از جهان؟	۳	۱
درس ۵: خدا در فلسفه - ۱	۴	۱/۵
درس ۶: خدا در فلسفه - ۲	۳/۵	۱
درس ۷: عقل در فلسفه - ۱	-	۲/۵
درس ۸: عقل در فلسفه - ۲	-	۲/۵
درس ۹: آغاز فلسفه در جهان اسلام	-	۲
درس ۱۰: دوره میانی	-	۲
درس ۱۱: دوران متأخر	-	۲/۵
درس ۱۲: حکمت معاصر	-	۱/۵
جمع	۲۰	۲۰

فهرست

صفحه	صفحه	نوبت	آزمون	پاسخ‌نامه
۲۵	۳	اول	آزمون شماره ۱	(طبقه‌بندی شده)
۲۶	۵	اول	آزمون شماره ۲	(طبقه‌بندی شده)
۲۷	۷	اول	آزمون شماره ۳	(طبقه‌بندی نشده)
۲۸	۸	اول	آزمون شماره ۴	(طبقه‌بندی نشده)
۲۹	۹	دوم	آزمون شماره ۵	(طبقه‌بندی شده)
۲۹	۱۱	دوم	آزمون شماره ۶	(طبقه‌بندی شده)
۳۰	۱۳	دوم	آزمون شماره ۷	(طبقه‌بندی شده)
۳۱	۱۶	دوم	آزمون شماره ۸	(طبقه‌بندی شده)
۳۲	۱۹	دوم	آزمون شماره ۹	(طبقه‌بندی نشده)
۳۳	۲۱	دوم	آزمون شماره ۱۰	(طبقه‌بندی نشده)
۳۴	۲۳	دوم	آزمون شماره ۱۱ نهایی خرداد ۱۴۰۰	(طبقه‌بندی نشده)
۳۵	۲۴	دوم	آزمون شماره ۱۲ نهایی شهریور ۱۴۰۰	(طبقه‌بندی نشده)

خبرنگار	kheilisabz.com	زمان آزمون: ۹۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	فلسفه (۲)
ردیف	آزمون شماره ۱			نوبت اول پایه دوازدهم
درس اول				
۱	۰/۵	درستی یا نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید. توماس آکوئیناس که در قرن ۱۳ میلادی زندگی می‌کرد فلسفه‌ای را پایه‌گذاری کرد که متکی به دیدگاه‌های ابن سینا و تا حدودی «فارابی» دیگر فیلسوف مسلمان بود.		
۲	۰/۵	مفهوم انسان به عنوان یک چیستی با مفهوم وجود مغایر است و رابطه ذاتی میان آن‌ها برقرار نیست.		
۳	۰/۵	جاهای خالی را با کلمه یا کلمات مناسب کامل کنید.		
۴	۰/۵	اصل پایه یکی از برهان‌های ابن سینا در اثبات وجود خدا می‌باشد. وجود همان یک مفهوم و ماهیت همان یک مفهوم است.		
۵	۰/۵	به سؤال‌های زیر پاسخ کوتاه دهید. اولین فیلسوف مسلمانی که به تفاوت وجود و ماهیت پرداخت، چه کسی بود؟		
۶	۰/۵	هرگاه مفهوم وجود را بر موضوع انسان حمل کنیم، چه نوع حملی است؟		
۷	۱	به سؤال زیر پاسخ کامل دهید. این‌که ما انسان‌ها از دوران کودکی در موقعیت‌های مختلف بر حسب نیاز رفتارهای مختلفی از خود نشان می‌دهیم بیانگر چیست و مبین کدام اصل است؟		
درس دوم				
۸	۰/۲۵	درستی یا نادرستی عبارت زیر را مشخص کنید. «دریای جیوه» یک ممکن‌الوجود است.		
۹	۰/۷۵	رابطه هر یک از محمول‌های به کار رفته در عبارت زیر با موضوعشان چگونه است؟ الف) شریک‌الباری موجود است. ب) مجموع زوایای داخلی مربع ۳۶۰ درجه است. ج) این غذا سرد است.		
۱۰	۰/۲۵	جای خالی زیر را با کلمه مناسب کامل کنید. موضوعی را که نسبت به محمول وجود، رابطه محال دارد، می‌گویند.		
۱۱	۰/۵	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. همه ماهیانی که اکنون موجودند، اگر به واسطه علتی خارج از ذات خود موجود شده باشند را چه می‌نامند؟		
۱۲	۱	به سؤالات زیر پاسخ کامل دهید. حالت ممکن‌الوجود را با ذکر مثال توضیح دهید.		
۱۳	۰/۷۵	اگر مفهومی را در نظر بگیریم اما مصداقی برای آن در جهان نیابیم بیانگر چه موضوعی است؟		
درس سوم				
۱۴	۰/۵	درستی یا نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید. رابطه علیت رابطه‌ای دوطرفه است، به این معنا که هم علت به معلول وجود می‌دهد و هم معلول به علت وجود می‌دهد.		
۱۵	۰/۵	از میان فیلسوفان اروپایی «دبوید هیوم» معتقد بود که اصل علیت بدون دخالت تجربه به دست می‌آید.		
۱۶	۰/۵	جاهای خالی زیر را با کلمات مناسب کامل کنید. مصراع «چو بد کردی مشو غافل از آفات» بیانگر اصل است.		
۱۷	۰/۵	از نظر اصل علیت یک اصل فطری و مادرزادی است.		
۱۸	۰/۵	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. از منظر کدام دسته از فیلسوفان، انسان از طریق حس، توالی یا هم‌زمانی پدیده‌ها را مشاهده و رابطه ضروری میان علت و معلول را درمی‌یابد؟		
۱۹	۱	به سؤال‌های زیر پاسخ کامل دهید. فلاسفه مسلمان در مقایسه با دیگران اصل علیت را چگونه تبیین می‌کنند؟		
۲۰	۰/۵	تفاوت رابطه علیت با سایر روابط در چیست؟		

شماره	نوبت اول پایه دوازدهم	رشته: ادبیات و علوم انسانی	فلسفه (۲)															
نمره	نوبت اول پایه دوازدهم	رشته: ادبیات و علوم انسانی	فلسفه (۲)															
آزمون شماره ۱																		
درس چهارم																		
۰/۵	۲۱	درستی یا نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید. فیلسوف وظیفه‌ای در قبال مفاهیم عامیانه ندارد و کار او پرداختن به امور مهم و بنیادین است.																
۰/۵	۲۲	فیلسوفی وجود ندارد که به طور صریح و روشن با معنای اول اتفاق موافق باشد.																
۰/۷۵	۲۳	هر یک از موارد ستون «الف» با کدام یک از عبارات ستون «ب» تناسب دارند؟ (یک مورد اضافی است). <table border="0" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td style="width: 50%;">الف</td> <td style="width: 10%;"></td> <td style="width: 50%;">ب</td> </tr> <tr> <td>نقض اصل علیت</td> <td>☐</td> <td>معنای دوم اتفاق ☐</td> </tr> <tr> <td>نقض اصل سنخیت</td> <td>☐</td> <td>معنای اول اتفاق ☐</td> </tr> <tr> <td>وقوع رخداد پیش‌بینی نشده</td> <td>☐</td> <td>معنای سوم ☐</td> </tr> <tr> <td></td> <td>☐</td> <td>معنای چهارم ☐</td> </tr> </table>	الف		ب	نقض اصل علیت	☐	معنای دوم اتفاق ☐	نقض اصل سنخیت	☐	معنای اول اتفاق ☐	وقوع رخداد پیش‌بینی نشده	☐	معنای سوم ☐		☐	معنای چهارم ☐	
الف		ب																
نقض اصل علیت	☐	معنای دوم اتفاق ☐																
نقض اصل سنخیت	☐	معنای اول اتفاق ☐																
وقوع رخداد پیش‌بینی نشده	☐	معنای سوم ☐																
	☐	معنای چهارم ☐																
۰/۵	۲۴	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. بیت «حملة دیگر بمیرم از بشر / تا برآرم از ملانک پر و سر» انکار کدام معنای اتفاق است؟																
۱/۲۵	۲۵	به سؤال زیر پاسخ کامل دهید. علت تامه و ناقصه را توضیح دهید و برای آن مثال بزنید.																
درس پنجم																		
۰/۲۵	۲۶	درستی یا نادرستی عبارت زیر را مشخص کنید. استفاده سقراط از لفظ خدایان، مبتنی آن است که وی به خدایان یونانی اعتقاد داشته است. <i>(مواستون باشه و اتوام اصلی سقراط رو به خاطر بیارید و به سقنار شاگردش هم یک نیم‌نگاهی داشته باشید.)</i>																
۰/۲۵	۲۷	جای خالی زیر را با کلمه مناسب کامل کنید. دلیل وجود خداوند را در تجربه‌های شخصی درونی ما می‌بیند.																
۰/۵	۲۸	به سؤال‌های زیر پاسخ کوتاه دهید. چه کسی ضرورت وجود خدا را از طریق اخلاق و وظایف اخلاقی اثبات کرد؟																
۰/۲۵	۲۹	از نظر افلاطون معیار هر چیز، چیست؟																
۱	۳۰	به سؤال‌های زیر پاسخ کامل دهید. زندگی معنادار چه نوع زندگی است و چگونه زندگی معنادار می‌شود؟																
۰/۷۵	۳۱	برهان حرکت را توضیح دهید.																
درس ششم																		
۰/۲۵	۳۲	درستی یا نادرستی عبارت زیر را مشخص کنید. اشیای جهان واجب‌الوجود بالغير هستند و نیاز به یک واجب‌الوجود بالذات دارند.																
۰/۲۵	۳۳	جای خالی زیر را با کلمه مناسب کامل کنید. ملاصدرا استدلال خود را براساس مفهوم بنا نهاد.																
۰/۵	۳۴	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. بحث یک فیلسوف تا چه زمانی فلسفی است؟																
۱/۵	۳۵	به سؤال‌های زیر پاسخ کامل دهید. از نظر یک فیلسوف پذیرش وجود خدا چه امکانی به ما می‌دهد و چه پیامدی به دنبال دارد؟																
۱/۵	۳۶	برهان وجوب و امکان را در اثبات وجود خدا توضیح دهید.																
۲۰	جمع نمرات	موفق باشید																

	kheilisabz.com	زمان آزمون: ۹۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	فلسفه (۲)																
نمره	آزمون شماره ۹			ردیف																
۲	<p>درستی یا نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید.</p> <p>۱ اگر مفهومی ذاتی یک شیء باشد حمل مفهوم بر آن شیء نیازمند دلیل است.</p> <p>۲ یک واجب‌الوجود ذاتاً می‌تواند ممکن باشد یا نباشد.</p> <p>۳ یکی از شاخصه‌های زندگی معنادار توجه به امور اجتماعی و اهداف متعالی اجتماعی است.</p> <p>۴ فیلسوف اگر دین خاصی داشته باشد، بر عقیده فلسفی او تأثیر می‌گذارد، پس باید آزادانه وارد تفکر فلسفی شود.</p> <p>۵ هرگاه که جهان خالی از حکیمی متألّه شود، حکیمی دیگر پیدا خواهد شد که دارای اوصاف عالیّه باشد و ریاست تامّه را بر عهده خواهد گرفت.</p> <p>۶ فلسفه مشاء گرچه از سرشت برهانی و استدلالی دور بود، اما با تلاش‌های فارابی و ابن سینا به حد اعلای خود رسید.</p> <p>۷ حتی با توجه به اختلافات به وجود آمده در بین برخی فیلسوفان مسلمان، باز هم نمی‌توانیم آن‌ها را به دو دسته عقل‌گرا و تجربه‌گرا تقسیم کنیم.</p> <p>۸ رابطه عالم عقل با عالم مجردات را می‌توانیم عموم و خصوص مطلق در نظر بگیریم.</p>																			
۲	<p>جاهای خالی عبارات زیر را با کلمات مناسب تکمیل کنید.</p> <p>۹ ماهیت و وجود یک چیز در عین هم و غیرقابل تفکیک هستند.</p> <p>۱۰ رابطه علیّت یک رابطه است که در آن وجود یک چیز ضرورتاً وابسته به دیگری است.</p> <p>۱۱ پذیرش اتفاق در معنای اول به معنای انکار اصل و است.</p> <p>۱۲ ملاک نیازمندی معلول به علت در برهان ملاصدرا است.</p> <p>۱۳ پذیرش هر اعتقاد و آیینی، نیازمند است.</p> <p>۱۴ فیلسوفان مسلمان را به عنوان عالی‌ترین مرتبه شهود به حساب می‌آورند.</p> <p>۱۵ جنبه وحدت موجودات در نظر ملاصدرا همان آن‌ها است.</p>																			
۱	<p>۱۶ موارد مرتبط را به یکدیگر متصل کنید.</p> <table border="0" data-bbox="446 1164 1244 1366"> <tr> <td>☐</td> <td>الف) سفر از خلق به حق</td> <td>☐</td> <td>علم النفس</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>ب) سفر از حق به سوی خلق</td> <td>☐</td> <td>مباحث عمومی فلسفه</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>ج) سفر با حق و در حق</td> <td>☐</td> <td>ربوبیت و حکمت الهی</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>د) سفر در خلق با حق</td> <td>☐</td> <td>سیر در اسماء و صفات خداوند</td> </tr> </table>			☐	الف) سفر از خلق به حق	☐	علم النفس	☐	ب) سفر از حق به سوی خلق	☐	مباحث عمومی فلسفه	☐	ج) سفر با حق و در حق	☐	ربوبیت و حکمت الهی	☐	د) سفر در خلق با حق	☐	سیر در اسماء و صفات خداوند	
☐	الف) سفر از خلق به حق	☐	علم النفس																	
☐	ب) سفر از حق به سوی خلق	☐	مباحث عمومی فلسفه																	
☐	ج) سفر با حق و در حق	☐	ربوبیت و حکمت الهی																	
☐	د) سفر در خلق با حق	☐	سیر در اسماء و صفات خداوند																	
۰/۵	تعریف کنید.			۱۷																
۰/۵	عالم عقول:			۱۷																
۰/۵	شایع صناعی:			۱۸																
۰/۵	به سؤالات زیر پاسخ کوتاه بدهید.																			
۰/۵	۱۹ به کار بردن کلمه «این» و «آن» نشان‌دهنده آگاهی به کدام جنبه موجودات است؟			۱۹																
۰/۵	۲۰ چه کسی را ابداع‌کننده خداشناسی فلسفی می‌دانند؟			۲۰																
۰/۵	۲۱ محتوای کتاب قانون ابن سینا شامل چه چیزهایی است؟			۲۱																
۰/۵	۲۲ دیدگاه حاکمیت کلیسا در دوره اول به عقل چگونه بود؟			۲۲																
۰/۵	۲۳ از نظر فارابی و ابن سینا عقل چگونه کامل می‌شود؟			۲۳																
۰/۵	۲۴ علامه طباطبایی نزد چه کسی مراتب سیر و سلوک را پیمود و روش ایشان در تفسیر قرآن چگونه بود؟			۲۴																
۰/۵	۲۵ در مقابل کلمه اصالت از چه کلمه‌ای می‌توان استفاده کرد و به چه معنایی است؟			۲۵																
۰/۷۵	۲۶ فلسفه ملاصدرا چه نام گرفت و نتیجه تکامل کدام دو مشرب فلسفی است؟			۲۶																
۰/۵	۲۷ از نظر ابن سینا تأمل در عالم طبیعت در کنار تحقیق در روابط میان پدیده‌ها، چه ثمره‌ای برای فرد عالم دارد؟			۲۷																
۰/۷۵	۲۸ مهم‌ترین تفاوت مدینه فاضله و جاهله در چیست؟			۲۸																

	kheilisabz.com	زمان آزمون: ۹۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	فلسفه (۲)	
نمره	نوبت دوم پایه دوازدهم		آزمون شماره ۹		ردیف
۱ ۱ ۱ ۱ ۱ ۱ ۱ ۱ ۰/۵			<p>به سوالات زیر پاسخ کامل بدهید.</p> <p>۲۹ تداعی و انعکاس ذهنی را در دیدگاه هیوم بیان کنید با ذکر مثال.</p> <p>۳۰ برهان «درجات کمال» ارسطو را شرح دهید.</p> <p>۳۱ اوگوست کنت دستیابی به واقعیت را چگونه ممکن می‌داند و این دیدگاه او چه تأثیری بر جامعه اروپا داشت؟</p> <p>۳۲ در پاسخ به اشکال دوم وارده به عقل تحت عنوان دستاوردی غیراسلامی، چه پاسخی می‌توانیم ارائه کنیم؟</p> <p>۳۳ نسبت مدینه فاضله فارابی را با بدن سالم شرح دهید.</p> <p>۳۴ از نظر ابن سینا پادشاه راستین چه کسی است و چه ویژگی‌هایی دارد؟</p> <p>۳۵ منابع حکمت متعالیه را نام ببرید.</p> <p>۳۶ وحدت حقیقت وجود، از اصول اولیه حکمت متعالیه را شرح دهید.</p> <p>۳۷ نیازمندی هر حرکت فکری و فرهنگی به یارانی همفکر، موجبات کدام اقدام امام خمینی شد؟</p>		
۲۰	جمع نمرات		موفق باشید		

پاسخ‌نامه تشریحی

آزمون شماره ۱ (نوبت اول)

- ۱۸- تجربه‌گرایان که هر چیزی را براساس حس و تجربه تحلیل می‌کنند، معتقدند که انسان از طریق حس، توالی یا هم‌زمانی پدیده‌ها را مشاهده می‌کند و رابطه ضروری میان علت و معلول را درمی‌یابد.
- ۱۹- از نظر فلاسفه مسلمان اصل علیت یک قاعده عقلی است و از تجربه به دست نمی‌آید؛ بلکه خودش پایه و اساس هر تجربه‌ای است. دانشمندان علوم طبیعی به دلیل پذیرفتن اصل علیت دست به تجربه می‌زنند تا علل حوادث را پیدا کنند. پس هر تلاش تجربی خود مبتنی بر تجربه است. در عین حال این‌گونه هم نیست که انسان به طور مادرزادی در همان بدو تولد با آن آشنا باشد.
- ۲۰- رابطه علیت رابطه‌ای وجودی است؛ یعنی وجود یک چیز ضرورتاً وابسته به دیگری است و اگر علت باشد معلول آن هم حتماً خواهد بود و اگر علت نباشد، معلول هم نخواهد بود، این رابطه با روابط دیگری که میان موجودات برقرار است؛ تفاوت دارد؛ مثلاً رابطه علیت همانند رابطه دوستی نیست که در آن ابتدا وجود دو فرد فرض می‌شود و سپس میان آن‌ها دوستی برقرار می‌گردد.
- ۲۱- نادرست؛ یکی از اقدامات مؤثر و مهم فیلسوف، دقت در مفاهیم عامیانه و نقد و تصحیح یا تعمیق آن‌هاست.
- ۲۲- درست؛ فیلسوفی را سراغ نداریم که به طور صریح و روشن با معنای اول اتفاق موافق باشد. فیلسوفان معمولاً چنین اتفاقی را انکار می‌کنند.
- ۲۳- نقض اصل علیت = معنای اول اتفاق
نقض اصل سنخیت = معنای دوم اتفاق
وقوع رخداد پیش‌بینی نشده = معنای چهارم اتفاق
- ۲۴- بیت «حملة دیگر بمیرم از بشر / تا برآرم از ملائک پز و سر» انکار معنای سوم اتفاق که همان انکار غایتمندی و هدفداری است، می‌باشد زیرا این بیت در حال بیان یک کمال مشخص و معینی است.
- ۲۵- در مواردی که معلول از مجموعه‌ای از عوامل پدید می‌آید، هر یک از عوامل را «علت ناقصه» و مجموعه عوامل را «علت تامه» می‌نامند؛ مثلاً نوشتن روی کاغذ، معلول عواملی از قبیل انسان، قلم، گرفتن قلم در دست، اندیشه و ... می‌باشد. نوشتن وقتی پدید می‌آید که همه عوامل باشند (علت تامه) حتی اگر یک مورد هم نباشد آن معلول پدید نخواهد آمد (علت ناقصه).
- ۲۶- نادرست؛ سقراط، گرچه گاهی از لفظ خدایان استفاده می‌کرد اما گزارش‌های افلاطون از جریان محاکمه وی نشان داد که وی به خدای یگانه معتقد بوده است.
- ۲۷- ویلیام جیمز معتقد است که: «دلیل وجود خداوند عمدتاً در تجربه‌های شخصی درونی ما نهفته است.»
- ۲۸- کانت، فیلسوف بزرگ قرن هجدهم آلمان، به جای اثبات وجود خدا از طریق نظم یا برهان علیت، ضرورت وجود خدا را از طریق اخلاق و وظایف اخلاقی اثبات کرد.
- ۲۹- افلاطون معیار هر چیزی را خداوند می‌داند و می‌گوید: «برای ما معیار هر چیزی خداست.»
- ۳۰- زندگی معنادار آن زندگی است که دارای هدف و مقصود متعالی و مقدس و آراسته به فضائل اخلاقی و کرامت انسانی باشد. از نظر فیلسوفانی مانند دکارت و کانت، در صورتی زندگی معنادار می‌شود که از پشتوانه قبول خداوند برخوردار باشد.
- ۳۱- برهان مشهور ارسطو، برهان حرکت نام دارد. او معتقد است که وجود حرکت در عالم نیازمند محرکی است که خود آن محرک، حرکت نداشته باشد، زیرا اگر آن نیز حرکت داشته باشد، نیازمند یک محرک دیگر است و آن محرک دوم نیز به همین ترتیب نیازمند محرک دیگری است و سلسله محرک‌ها تا بی‌نهایت جلو خواهد رفت و چنین تسلسلی عقلاً محال است.

- ۱- نادرست؛ توماس آکوئیناس که در قرن ۱۳ میلادی زندگی می‌کرد، فلسفه‌ای را در اروپا پایه‌گذاری نمود که بیشتر متکی به دیدگاه‌های «ابن سینا» و تا حدودی «ابن رشد»، دیگر فیلسوف مسلمان بود.
- ۲- درست؛ مفهوم انسان به عنوان یکی از چپستی‌ها با مفهوم وجود مغایر است و رابطه ذاتی میان آن‌ها برقرار نیست.
- ۳- اصل «مغایرت وجود و ماهیت» پایه یکی از برهان‌های ابن سینا در اثبات وجود خدا به نام برهان «وجوب و امکان» است.
- ۴- وجود همان وجه مشترک موجودات است و ماهیت همان وجه اختصاصی آن‌ها است.
- ۵- فارابی، فیلسوف بزرگ مسلمان، اولین فیلسوفی بود که، به نسبت میان وجود و ماهیت توجه ویژه‌ای کرد.
- ۶- حمل از نوع غیرضروری (شایع صناعی)
- ۷- این‌که ما انسان‌ها در موقعیت‌های گوناگون رفتاری طبیعی از خود نشان می‌دهیم، بیانگر آن است که می‌دانیم در اطراف ما چیزهایی واقعی هست که برحسب نیاز از آن‌ها استفاده می‌کنیم و نیازمان را برطرف می‌کنیم؛ یعنی قبول داریم که مثلاً غذا و آب هست و می‌توان با دست خود آن‌ها را برداشت و از آن‌ها استفاده کرد و بیانگر اصل پذیرش واقعیت است.
- ۸- درست؛ دریای جیوه ممکن‌الوجود است و محتمل است که وجود داشته باشد یا خیر.
- ۹- الف) شریک‌الباری (خداوند) موجود است ← رابطه امتناعی (امکان ندارد که شریکی برای خدا باشد).
- ب) مجموع زوایای داخلی مربع 360° درجه است ← رابطه ضروری (قطعاً زوایای داخلی مربع 360° درجه است).
- ج) این غذا سرد است ← رابطه امکانی (ممکن است این غذا سرد باشد و یا گرم).
- ۱۰- موضوعی را که نسبت به محمول وجود، رابطه محال دارد، امتناعی می‌گویند.
- ۱۱- همه پدیده‌هایی که اکنون موجود هستند، واجب‌الوجود هستند، اما نه به واسطه خودشان، بلکه به واسطه علت‌هایشان که آن‌ها را «واجب‌الوجود بالغیر» می‌نامند.
- ۱۲- حالت ممکن‌الوجود مانند ترازویی است که دو کفه آن در حالت تعادل قرار دارند و هیچ کفه‌ای بر دیگری ترجیح ندارد؛ حال اگر ببینیم یکی از کفه‌ها به سمت پایین کشیده می‌شود، پس علت آن را از حالت امکان خارج کرده است، مانند انسان که یک ممکن‌الوجود است و به واسطه علتی از حالت ممکن‌الوجودی خود خارج شده است.
- ۱۳- اگر مفهومی را بباییم که برای آن مصداقی وجود ندارد، بیانگر این است که این مفهوم هنوز از حالت امکانی خارج نشده است و علتی نیست که بتواند آن را به وجود بیاورد پس باید علتی باشد که آن را از حالت امکانی خارج کرده تا به وجود بیاید. هم‌چنین ممکن است آن مفهوم ممتنع‌الوجود باشد و هرگز دارای مصداق نشود.
- ۱۴- نادرست؛ رابطه وجودبخشی میان علت و معلول را «رابطه علیت» می‌گویند. پس رابطه علیت رابطه‌ای وجودی است که در آن، یک طرف (علت) به طرف دیگر (معلول) وجود می‌دهد.
- ۱۵- نادرست؛ در میان فیلسوفان تجربه‌گرا، دیوید هیوم، فیلسوف قرن ۱۸ انگلستان نظر خاصی دارد و با تجربه‌گرایان هم‌عقیده است که تنها راه شناخت واقعیات حس و تجربه است. دکارت معتقد بود که اصل علیت بدون دخالت تجربه به دست می‌آید.
- ۱۶- مصرع اول از بیت «چو بد کردی مشو غافل ز آفات / که واجب شد طبیعت را مکافات» به اصل سنخیت اشاره دارد و مصرع دوم آن بیانگر وجوب علی است.
- ۱۷- دکارت، اصل علیت را جزء اصول اولیه‌ای می‌دانست که انسان آن را به طور فطری درک می‌کند.

۳۲- درست؛ پیام اصلی ابن سینا و پیروان او: موجودات جهان برحسب ذات خود ممکن‌الوجودند اما از این حیث که اکنون موجودند، واجب‌الوجود بالغیر هستند؛ یعنی از یک واجب‌الوجود بالذات نشئت گرفته‌اند.

۳۳- ملاصدرا استدلال خود را براساس مفهوم امکان فقری بنا نهاد.

۳۴- بحث فیلسوف خواه مسلمان، خواه مسیحی و یا پیرو هر مسلک دیگر، تا وقتی فلسفی است که از روش فلسفه یعنی استدلال عقلی استفاده کند و نتایج تفکر خود را به صورت استدلالی عرضه نماید.

۳۵- از نظر یک فیلسوف الهی، پذیرش وجود خداوند با صفاتی که دارد به انسان این امکان را می‌دهد که بتواند معیارهای یک زندگی معنادار را به دست آورد که عبارت‌اند از: (۱) جهان را غایتمند بیابد و آن را توضیح دهد. (۲) انسان را موجودی هدفمند بشناسد و این هدف را مشخص کند. (۳) برای انسان گرایش به خیر و زیبایی قائل شود و بداند که این خیر و زیبایی یک امر خیالی نیست، بلکه در یک حقیقت متعالی [یعنی خدا] وجود دارد. (۴) آرمان‌های مقدس و فراتر از زندگی مادی را معتبر و درست بداند و (۵) در برابر یک وجود برتر و متعالی احساس تعهد و مسئولیت نماید.

۳۶- ابن سینا با استفاده از دو مفهوم وجوب و امکان، برهانی به شرح زیر بنا می‌کند: (۱) وقتی به موجودات این جهان نگاه می‌کنم می‌بینم که در ذات خود نسبت به وجود و عدم مساوی‌اند و هم می‌توانند باشند و هم می‌توانند نباشند، به عبارتی ذاتاً ممکن‌الوجود هستند. (۲) ممکن‌الوجود بالذات برای خروج از حالت تساوی نیازمند علتی است که خودش ممکن‌الوجود نباشد بلکه واجب‌الوجود بالذات باشد؛ یعنی موجودی که وجود ذاتی اوست و از او جدا نمی‌شود. (۳) پس موجودات این جهان به واجب‌الوجودی بالذات وابسته‌اند که آن‌ها را از حالت امکانی خارج کرده و پدید آورده است.

آزمون شماره ۹ (نوبت دوم)

- ۱- نادرست؛ اگر مفهومی ذاتی و جزء ذات یک شیء باشد حمل وجود بر آن نیازمند دلیل نیست.
- ۲- درست؛ واجب‌الوجود اگر بالغیر باشد، پس ذاتاً ممکن است و اگر بالذات باشد دیگر ممکن نیست.
- ۳- نادرست؛ زندگی معنادار آن زندگی است که دارای هدف و مقصود متعالی و مقدس است و آراسته به فضایل اخلاقی، و در آن هیچ صحبتی از امور اجتماعی نشده است.
- ۴- نادرست؛ فیلسوف کسی نیست که دین و آیینی نداشته باشد؛ بلکه کسی است که براساس قواعد فلسفی و استدلال عقلی نظرات خود را بیان کند و با قواعد فلسفی از عقیده خود دفاع نماید.
- ۵- نادرست؛ جهان هیچ‌گاه از حکیمی متأله خالی نیست و همواره حکیمی متأله در جهان است و ریاست تأمه را بر عهده دارد اگرچه در نهایت گمنامی باشد.
- ۶- نادرست؛ فلسفه‌مشاء بر سرشت برهانی و استدلال استوار بود و فرایبی و ابن‌سینا آن را به کمال رساندند.
- ۷- درست؛ تمام فیلسوفان مسلمان استدلال عقلی را قبول داشتند و آن را برتر و مرجح از سایر روش‌ها می‌دانستند، اما روش‌های دیگر هم در جای خود معتبر می‌دانستند به همین خاطر نمی‌توان آن‌ها را به «عقل‌گرا» و «تجربه‌گرا» تقسیم کرد.
- ۸- درست؛ رابطه عالم عقل (خاص) با عالم مجردات (عام) رابطه عموم و خصوص مطلق است و عالم عقول جزئی از عالم مجردات است.

۹- ماهیت و وجود یک چیز در جهان خارج عین هم و غیرقابل تفکیک از هم هستند، اما در عالم ذهن مغایر و تفکیک هستند.

۱۰- رابطه علیت، یک رابطه وجودی است که در آن وجود یک چیز ضرورتاً وابسته به دیگری است.

۱۱- پذیرش اتفاق در معنای اول؛ به معنای انکار اصل علیت و وجوب علی و معلولی است.

۱۲- ملاک نیازمندی معلول به علت در برهان ملاصدرا، امکان فقری یا فقر وجودی است.

۱۳- پذیرش هر اعتقاد و آیینی نیازمند استدلال عقلی است هرچند این استدلال عقلی برای سطوح مختلف جامعه متفاوت است.

۱۴- فیلسوفان مسلمان، وحی را به عنوان عالی‌ترین مرتبه شهود به حساب می‌آورند و آن را مختص پیامبران می‌دانند.

۱۵- ملاصدرا وحدت موجودات را به خاطر وجود آن‌ها می‌داند و معتقد است که ماهیات عامل تفاوت موجودات است. (اصل وحدت در عین کثرت)

۱۶- الف) سفر از خلق به حق ← مباحث عمومی فلسفه
ب) سفر از حق به سوی خلق ← افعال خداوند و ربوبیت و حکمت الهی
ج) سفر با حق و در حق ← سیر در اسماء و صفات خداوند [توحید و صفات الهی]
د) سفر در خلق با حق ← «علم‌النفس» و مراحل شکل‌گیری آن تا رسیدن به معاد.

۱۷- عالم عقول: مرتبه‌ای از موجودات که حقیقتشان مجرد از ماده است و توسط فیلسوفان مسلمان اثبات شده‌اند را می‌گویند.

۱۸- شایع صناعی: حمل امور غیرذاتی بر ذات و ماهیت را حمل شایع صناعی می‌گویند. به عبارتی هرگاه مفهوم محمول غیر از موضوع باشد، حمل از نوع شایع صناعی است.

۱۹- استفاده از کلمه «این» و «آن» نشان می‌دهد که به «وجود» حیوانات پی برده‌ایم و می‌دانیم که وجود دارند، اما از «چیستی» و «ماهیت» آن‌ها اطلاع نداریم.

۲۰- افلاطون را ابداع‌کننده خدانشناسی فلسفی می‌دانند.

۲۱- کتاب قانون ابن سینا نوعی فرهنگ نامه پزشکی است که از آثار معروف او به شمار می‌رود.

۲۲- در دوره اول حاکمیت کلیسا عقل را عامل تضعیف ایمان می‌دانستند و آن را امری شیطانی می‌پنداشتند.

۲۳- فارابی و ابن سینا معتقدند که عقل باید تربیت شود تا رشد کند و عقل با تربیت مراحل را طی می‌کند و کامل می‌شود.

۲۴- علامه طباطبایی در عرفان و اخلاق به خدمت میرزا علی‌آقا قاضی رسید و مراتب عالی سیر و سلوک را طی کرد. روش تفسیر ایشان، قرآن به قرآن است.

۲۵- اصالت به معنای «واقعی‌بودن» است، در مقابل این معنای اصالت، کلمه «اعتباری» قرار دارد که به معنای واقعی و خارجی‌نبودن و ذهنی‌بودن است.

۲۶- فلسفه‌ای که ملاصدرا بنیان نهاد و آن را «حکمت متعالیه» نام نهاد، نتیجه دو مشرب فلسفی «مشاء» و «اشراق» است.

۲۷- از نظر ابن سینا تأمل در رابطه طبیعت با ماورای طبیعت و خدا در کنار تحقیق در روابط میان پدیده‌ها، دانشمند و محقق را از ظاهر پدیده‌ها عبور می‌دهد و به باطن آن‌ها می‌رساند.

۲۸- مهم‌ترین تفاوت مدینه فاضله با جاهله در هدف این مدینه است که در این مدینه، هدف مردم فقط سلامت جسم و فراوانی لذت‌های دنیایی است.

۲۹- هیوم معتقد است که بر اثر تکرار مشاهده طلوع خورشید و روشن شدن زمین، در ذهن ما چنین منعکس می‌شود که یک رابطه ضروری میان طلوع خورشید و روشن شدن زمین وجود دارد، او این انعکاس ذهنی را «تداعی» می‌نامد و می‌گوید علیت چیزی جز یک حالت روانی ناشی از توالی و پشت سر هم آمدن پدیده‌ها نیست از این طریق است که ما پنداشته‌ایم یک رابطه ضروری میان طلوع خورشید و روشن شدن زمین برقرار است.

۳۰- ارسطو بیان می‌کند «به طور کلی، هر جا که یک خوب‌تر و بهتر وجود دارد، خوب‌ترین و بهترین نیز هست. حال، در میان موجودات، برخی خوب‌تر و بهتر از برخی دیگرند. پس، حقیقتی هم که خوب‌ترین و بهترین باشد وجود دارد که از همه برتر است و این، همان واقعیت الهی است» ارسطو این را برهان درجات کمال نامید.

۳۱- از نظر او، عقل صرفاً آن‌گاه که با روش تجربی و حسی وارد عمل می‌شود، به واقعیت دست می‌یابد و به «علم» می‌رسد. بنابراین، از نظر کنت عقل فقط از طریق علم تجربی می‌تواند به شناخت واقعیت نائل شود. این دیدگاه به تدریج میان فیلسوفان اروپایی گسترش یافت و توانایی عقل محدود به امور تجربی و حسی شد.

۳۲- در پاسخ به این اشکال، فلاسفه می‌گویند جدا از این که بسیاری از آرای سقراط، افلاطون و ارسطو با آموزه‌های اسلامی سازگاری دارد، باید توجه کنیم که فلسفه دانش و شاخه‌ای است که هر فردی از هر ملت و نژادی می‌تواند وارد این شاخه از دانش بشود و درباره مسائل آن، که مربوط به هستی و حقیقت اشیاست بیندیشد و تحقیق کند. دانش فلسفه به معنای پیروی و تقلید از فیلسوفان نامدار نیست بلکه به معنای بحث استدلالی درباره حقیقت اشیاست و باید از نظرات دیگران استفاده کرد، اما این استفاده باید همراه با نقد و بررسی باشد.

۳۳- فارابی مدینه فاضله را به بدن سالم تشبیه می‌کند که هر عضو آن متناسب با ویژگی خود وظیفه‌ای بر عهده دارد و آن وظیفه را به نحو احسن انجام می‌دهد. همان‌گونه که در اعضای بدن، برخی بر برخی تقدم دارند، برخی از اعضای جامعه نیز بر برخی تقدم دارند.

۳۴- از نظر ابن سینا، پادشاه راستین آن توانگر و بی‌نیاز مطلق است که هیچ چیز از او بی‌نیاز نیست. ذات هر چیزی از اوست؛ زیرا ذات هر چیز یا از او پدید آمده یا از چیزی به وجود آمده که خود آن چیز از خداوند به وجود آمده است. پس همه چیزهای دیگر بنده و مملوک اوست و او به هیچ چیز محتاج نیست.

۳۵- منابع حکمت متعالیه عبارت‌اند از: ۱) فلسفه مشاء، به خصوص اندیشه‌های مستدل و قوی ابن سینا ۲) حکمت اشراق، اندیشه‌های شیخ شهاب‌الدین سهروردی ۳) عرفان اسلامی، به خصوص اندیشه‌های محیی‌الدین عربی ۴) تعالیم قرآن کریم و احادیث منقول از رسول خدا و ائمه اطهار.

۳۶- بنیان دوم فلسفه صدرایی، «وحدت وجود» است. ملاصدرا می‌گوید که هستی یک حقیقت و یک واحد حقیقی است و آن چه از کثرت در جهان مشاهده می‌کنیم، دلیل بر وجودهای مختلف و متکثر نیست، بلکه معنای دیگری دارد.

۳۷- امام خمینی می‌دانست که هر حرکت فکری و فرهنگی یا انقلاب اجتماعی نیازمند یاران همفکر و همراه است پس تلاش کرد که طلاب مستعد و نواندیش را تحت تربیت فکری و عملی خود قرار دهد و آنان را آماده ورود به فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی نماید.

درس نامه توپ برای شب امتحان

ذاتی بین آن‌هاست و نیازمند به دلیل نیستیم را حمل اولی ذاتی می‌گویند.
۳- حملی که بین موضوع و محمول رابطه ذاتی نباشد و نیازمند به دلیل هستیم را حمل شایع صناعی می‌گویند (حمل وجود بر ماهیت از همین نوع است).

حمل اولی ذاتی: مفهوم موضوع و محمول یکی است: مثلث شکل سه ضلعی است.
شایع صناعی: مفهوم محمول غیر از موضوع است: انسان حرکت کننده است.

گذری تاریخی بر مفهوم وجود و ماهیت

- فرق بین ماهیت و وجود بی تردید یکی از اساسی‌ترین آرا و عقاید فلسفی در تفکر اسلامی است.
- بحث «مغایرت وجود و ماهیت» پایه برهان «وجوب و امکان» ابن سینا است.
- توماس آکوئیناس که از فیلسوفان بزرگ اروپا است «اصل مغایرت وجود و ماهیت» را پایه برهان‌های خود در خدانشناسی قرار داد و آن را در اروپا گسترش داد. او بنیان‌گذار فلسفه «تومیسیم» است.
- فلسفه آکوئیناس بیشتر مبتنی بر آرای «ابن سینا» و تا حدودی آرای «ابن رشد» بود.
- آشنایی فلاسفه غرب با دیدگاه‌های «ابن سینا» و «ابن رشد» موجب ارتباط مجدد با فلسفه ارسطویی شد.

درس ۲: جهان ممکنات

نسبت‌های سه گانه در قضایا

بر اساس رابطه‌ای که بین موضوع و محمول وجود دارد، قضایا به سه دسته تقسیم می‌شوند:

نوع قضیه	وجوبی	امکانی	امتناعی
ویژگی	محمول یک قضیه ذاتی موضوع است و برای آن ضرورت دارد به هیچ وجه نمی‌توان احتمال کذب آن را داد.	محمول یک قضیه ضروری نیست و هم می‌تواند بر موضوع حمل شود و هم موضوع می‌تواند آن را نپذیرد.	برقراری ارتباط بین موضوع و محمول غیرممکن است و موضوع آن محمول را نمی‌پذیرد. کذب این قضیه ضروری است.
مثال	خداوند خالق جهان است.	علی دانش‌آموز درس خوانی است.	عدد چهار زوج نیست.

رابطه وجود با موضوع‌های مختلف

حمل هستی (وجود) بر هر موضوعی موجب پدیدآمدن سه رابطه فوق می‌شود. هر ماهیت در یکی از ۳ قسم زیر وجود دارد:

نوع ماهیت	واجب الوجود	ممکن الوجود	ممتنع الوجود
تعریف	موضوعی که نسبت به محمول وجود رابطه حتمی دارد.	موضوعی که نسبت به محمول وجود رابطه امکانی دارد.	موضوعی که نسبت به محمول وجود رابطه محال دارد.
ویژگی	قطعا وجود دارد و وجود برای آن ضروری است.	نه ضرورت دارد که وجود داشته باشد نه ضرورت دارد که عدم باشد.	هیچ‌گاه وجود نخواهد داشت و وجود برای آن محال است.
مثال	خداوند	خاک، انسان، روح	شریک‌الباری، سیاه سفید

درس: هستی و چیستی

برای آشنایی و درک یکی از مباحث اولیه فلسفه یعنی دو مفهوم هستی (وجود) و چیستی (ماهیت) نیازمند برداشتن چهار قدم مقدماتی و مهم هستیم.

قدم اول: قبول واقعیت‌هایی قابل شناخت

هنگامی که به دنبال نیازهایی، رفتاری طبیعی از خود نشان می‌دهیم بیانگر آن است که در اطرافمان چیزهایی وجود دارد؛ یعنی قبول داریم که آن‌ها واقعا هستند. ما انسان‌ها می‌دانیم که اشیا و موجوداتی پیرامون ما وجود دارند و می‌توانیم به آن‌ها علم پیدا کنیم. واقعیت: همه چیزهایی که در اطراف ما هستند هر کدام یک واقعیت هستند و نه یک توهم و خیال.

قدم دوم: مفهوم وجود و ماهیت و اهمیت آن‌ها

این دو مفهوم از پرکاربردترین مفاهیم میان انسان‌ها هستند و در کنار هم به کار می‌روند.

هر موجودی دو جنبه دارد:	
۱) موجود بودن (هستی داشتن)	۲) ماهیت داشتن (چیستی داشتن)

وجود: به معنای هستی و همان وجه ماهیت: به معنای چیستی داشتن و مشترک موجودات است. وجه اختصاصی موجوات جهان است.

استفاده از کلمات «این» و «آن» نشان می‌دهد که ما به وجود چیزی پی برده‌ایم اما ماهیت و چیستی آن‌ها آگاه نیستیم.

گاهی اوقات در عین این‌که به وجود چیزی علم داریم اما از ماهیت بی‌اطلاعیم و سؤال «چیست» را مطرح می‌کنیم.

ماهیت و چیستی هر شیء بیان‌کننده ذاتیات آن شیء است.

قدم سوم: رابطه میان وجود و ماهیت

اولین فیلسوف مسلمان که به رابطه وجود و ماهیت توجه ویژه‌ای داشت فارابی بود و پس از آن ابن سینا ادامه‌دهنده راه وی بود.

○ وجود و ماهیت دو مفهوم از یک چیز هستند و نه دو جزء از یک چیز.

○ ماهیت و وجود یک شیء از نظر مفهومی در ذهن متمایز و مغایر هستند اما از نظر مصداقی در جهان خارج مشترک و عین هم هستند.

○ بنابراین تفاوت آن‌ها صرفاً در جهان ذهن و از نظر مفهومی است و ما در جهان خارج، دو مفهوم جداگانه نداریم.

قدم چهارم: حمل وجود بر ماهیت

حمل نیازمند به دلیل	حمل بی‌نیاز از دلیل
هرگاه دو مفهوم با یکدیگر مغایر باشند و رابطه ذاتی میان آن‌ها برقرار نباشد حمل وجود بر آن نیازمند دلیل است مانند حمل وجود بر انسان که مفهوم وجود با انسان مغایر است و رابطه‌ای بین آن‌ها نیست.	هرگاه یک چیز بیان‌کننده ذات و حقیقت یک چیز باشد از آن جدا نمی‌شود و حمل این مفهوم نیازمند دلیل نمی‌باشد مانند حمل ناطق بر انسان.
این نوع حمل، از نوع حمل غیر ضروری است.	این نوع حمل، از نوع حمل ضروری است.

نکات: ۱- هنگامی که برای حمل یک چیز نیازمند دلیل هستیم، این دلیل هم می‌تواند از طریق حسی یا تجربی شناسایی شود و یا از طریق عقل محض.

۲- حملی که ذاتیات مانند (حیوان ناطق) بر ذات مانند (انسان) حمل می‌شود و رابطه

دیدگاه برخی فیلسوفان اروپایی در مورد علیت

فیلسوف	دیدگاه نسبت به اصل علیت و ویژگی‌ها
رنه دکارت	<ul style="list-style-type: none"> - معتقد بود اصل علیت بدون دخالت تجربه به دست می‌آید. - جزء اصول اولیه‌ای است که به طور فطری و ذاتی آن را درک می‌کند. - بدون آموزش از بدو تولد آن را درک می‌کند. - پذیرش این رابطه، مقدمه و پایه هر آموزشی است. - مصداق‌یابی برای علت و معلول نیازمند تجربه و آموزش است.
تجربه‌گراها	<ul style="list-style-type: none"> - تحلیل هر چیزی براساس حس و تجربه - رابطه علیت از طریق حس و تجربه و مشاهده توالی پدیده‌ها درک می‌شود. - با استدلال عقلی صرف نمی‌توان اصل علیت را درک کرد.
دیوید هیوم	<ul style="list-style-type: none"> - تجربه‌گرا بود و با تجربه‌گراها هم‌عقیده بود، البته در برخی موارد مخالف آنان بود. - تنها راه شناخت واقعیات حس و تجربه است. (موافقت با تجربه‌گراها) - رابطه ضروری میان علت و معلول را رابطه‌ای حسی نمی‌داند و می‌گوید حسی نیست و از طریق حس به دست نمی‌آید. (وجه اختلاف با تجربه‌گراها) - علیت را حاصل تداعی تکرار حوادث در ذهن ما می‌داند و این تداعی را صرفاً یک امر روانی و ناشی از توالی می‌بیند. - پس: تداعی علیت صرفاً یک انعکاس ذهنی است که این امر روانی ناشی از توالی پدیده‌هاست.

دیدگاه فلاسفه مسلمان در مورد اصل علیت

از نظر فلاسفه مسلمان اصل علیت یک قاعده عقلی است و از تجربه به دست نمی‌آید. اصل علیت خودش پایه و اساس هر تجربه‌ای است. هر تلاش تجربی مبتنی بر پذیرش اصل علیت است. نحوه درک اصل علیت: بعد از تولد و شکل‌گیری ذهن و درک اصل امتناع اجتماع نقیضین متوجه می‌شویم که حوادث خودبه‌خود رخ نمی‌دهد و دارای علل و معلولی است و می‌توان آن‌ها را پیدا کرد. کشف مصادیق علیت در طبیعت با حس و تجربه انجام می‌شود.

اصل سنخیت

تعریف	این اصل بیان می‌کند که هر معلول فقط از علت خاصی پدید می‌آید و هر علت معلول خاص خودش را دارد و به وجود آمدن هر چیزی از هر چیزی غیرممکن است.
ویژگی‌ها و نکات مهم	<ul style="list-style-type: none"> - همه انسان‌ها با همان عقل خود آن را قبول دارند و مطابق آن رفتار می‌کنند. - همه فلاسفه به‌جز - تجربه‌گراها - این اصل را مانند علیت اصلی عقلی می‌دانند. - مطابق با این اصل از هر چیزی انتظار آثار مناسب با آن را داریم. پس به دنبال شناخت ماهیت آن می‌رویم تا آثار و فواید یک شیء را دریابیم. - برای یافتن معلول هر علتی باید از تجربه کمک بگیریم. - اصل سنخیت پشتوانه عقلی نظم جهان و مبنای تحقیقات علمی برای کشف این نظم است. - براساس آن دانشمندان تحقیقات خود را پیگیری می‌کنند.
مثال	<p>مصراع «چو بد کردی مشو غافل از آفات» و «گندم از گندم بروید جو ز جو» بیانگر این اصل است. وقتی که دانه گلابی را می‌کاریم مطابق با این اصل انتظار رشد درخت و نهال گلابی را هم داریم.</p>

اصل وجوب علی و معلولی

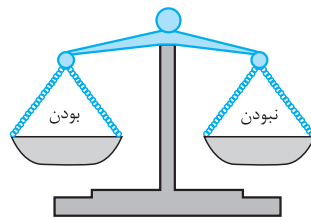
تعریف: علت به معلول خود ضرورت وجود می‌دهد و هنگامی که علت موجود باشد هستی یافتن معلول هم ضروری و واجب می‌شود.

نکات: ۱- با وجود علت، ممکن‌الوجود، حتماً از حالت امکانی خارج شده و به مرحله وجود و هستی قدم می‌گذارد.

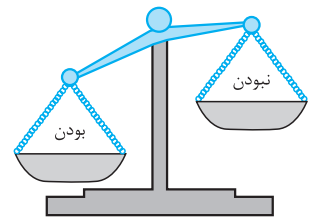
ممکن‌الوجود در دیدگاه ابن‌سینا

فارابی و ابن‌سینا عقیده دارند که چون موجودات در ذات و ماهیت ممکن‌الوجودند، پس همین رابطه امکانی که بین آن‌ها وجود دارد مجوزی برای خروج از حالت امکان است البته در صورتی که علت وجود آن‌ها فراهم شود.

استدلال ابن‌سینا: هر موجودی که در اطراف ما وجود دارد همگی ممکن‌الوجودند، ماهیت این موجودات در ابتدا مانند دو کفه ترازویی بودند که امکان بودن (موجودشدن) و نبودن (عدم) آن‌ها مساوی بوده است و هیچ‌کدام ترجیحی بر دیگری نداشته‌اند و به واسطه علتی، کفه بودن بر نبودن مرتخ شده است و آن ماهیت از حالت امکانی خارج شده است، زیرا عقلاً محال است که خودبه‌خود چنین اتفاقی رخ بدهد. پس با بودن علت، وجود برای یک چیز ضروری می‌شود.

حالت امکان و تساوی

خروج از امکان و تساوی به وسیله علت

اقسام واجب‌الوجود

به طور کلی موجودات بر ۲ قسم هستند

- ۱) واجب‌الوجود بالذات
- ۲) واجب‌الوجود بالغير

پس موجودات را نمی‌توان به ممکن و واجب تقسیم کرد زیرا همه واجب هستند.

نکته: ممکن بالغير نداریم و هر ممکنی، ممکن بالذات است.

واجب‌الوجود بالذات: موجودی که به واسطه خود ضرورت وجود پیدا کرده است و وجود برایش ضرورت دارد و از یک علت بیرونی نیست مانند خداوند.

واجب‌الوجود بالغير: همه اشیايي که موجودند و به واسطه علت‌هایشان وجود یافته‌اند نه به واسطه خودشان (به واسطه یک علت بیرونی) مانند: انسان، درخت.

درس ۳: جهان علی و معلولی

رابطه علیت

اهمیت رابطه علیت	قطعاً یکی از کهن‌ترین و شاید نخستین مسئله‌ای است که ذهن انسان را به خود مشغول کرده.
تعریف رابطه علیت	رابطه وجودبخشی میان علت و معلول که در آن یک طرف (علت) ضرورتاً به طرف دیگر (معلول) وجود می‌دهد.
ویژگی رابطه علیت	رابطه‌ای است که وجود یک چیز به دیگری وابسته است، وجود معلول متوقف بر وجود علت است و تا علت نباشد پدید نمی‌آید.
تفاوت آن با دیگر روابط	در سایر روابط دو طرف رابطه از قبل هستند و وجود دارند اما در رابطه علیت قبل از ایجاد رابطه یکی از دو طرف که معلول است، اصلاً وجود ندارد و وقتی رابطه ایجاد می‌شود، طرف دوم به وجود می‌آید.

نکته: انسان با سؤال «چرا» می‌کوشد از طریق استدلال، رابطه‌های علی و معلولی میان پدیده‌ها را بشناسد؛ کلمه چرا بازتابی از درک رابطه علیت است. چرا یعنی «به چه علت» «علت این حادثه چیست؟»

۱) علت: آن چیزی که به معلول وجود می‌دهد و آن را به وجود می‌آورد و وجود معلول متوقف بر وجود آن است.

۲) معلول: چیزی که وجودش از چیز دیگری باشد و برای موجودشدن نیازمند دیگری است.

۲- آن چه به معلول ضرورت وجود می‌دهد همان علت است و تا وجود معلول ضروری و واجب نشود موجود نمی‌شود.

خلاصه‌تلاشی و کاربردی

اصل	لازمه و نتیجه اصل
اصل علیت	ارتباط و پیوستگی میان هر شیء و منشأ آن
اصل وجوب بخشی به معلول	جهان تابع رابطه‌ای ضروری است و تخلف پذیری در جهان راه ندارد و حتمیت در جهان هستی وجود دارد.
اصل سنخیت میان علت و معلول	نظم و قانون‌مندی‌های معین میان دسته‌های مختلف نشان می‌دهد که هر چیزی علت هر چیزی نیست.

۱) مجموعه تمام عوامل پدیدآورنده یک معلول را علت تامه می‌گویند؛ مانند وجود بذر، خاک، نور کافی و ... برای رشد یک گیاه
 ۲) هر یک از مجموعه عوامل پدیدآورنده یک معلول را علت ناقصه می‌گویند؛ مانند وجود بذر برای رشد یک گیاه

نکته: اگر علت تامه موجود باشد، معلول حتماً وجود خواهد داشت.

معنای دوم اتفاق

تعریف و ویژگی	تشریح و توضیح
- اتفاق در این معنا یعنی از هر علت، هر معلولی پدید آید. - پذیرش اتفاق در این معنا، نقض‌کننده اصل سنخیت میان علت و معلول است. - برخی فیلسوفان اروپایی، طرفدار این معنای اتفاق هستند. نکته: برخی از فیلسوفان اروپایی هم این معنا را قبول ندارند.	از نظر خیلی از فلاسفه مانند ابن سینا و ... امکان پذیر نیست. پذیرش این معنای اتفاق پیامدهایی در پی دارد، از جمله: - به هیچ کاری دست نخواهد زد چون رابطه‌ای بین کارها نمی‌بیند. - عدم توانایی فرد در تبیین نظم و هماهنگی جهان - عدم توانایی تشویق دانشمندان به کشف علل - بی‌اعتبار شدن همه علوم - تناقض با هستی نظام‌مند و نفی قانون‌مندی از جهان

معنای سوم اتفاق

تعریف و ویژگی	تشریح و توضیح
- اتفاق در این معنا یعنی از هر علت، هر معلولی پدید آید. - پذیرش اتفاق در این معنا، نقض‌کننده اصل سنخیت میان علت و معلول است. - برخی فیلسوفان اروپایی، طرفدار این معنای اتفاق هستند. نکته: برخی از فیلسوفان اروپایی هم این معنا را قبول ندارند.	از نظر خیلی از فلاسفه مانند ابن سینا و ... امکان پذیر نیست. پذیرش این معنای اتفاق پیامدهایی در پی دارد از جمله: - به هیچ کاری دست نخواهد زد چون رابطه‌ای بین کارها نمی‌بیند. - عدم توانایی فرد در تبیین نظم و هماهنگی جهان - عدم توانایی تشویق دانشمندان به کشف علل - بی‌اعتبار شدن همه علوم - تناقض با هستی نظام‌مند و نفی قانون‌مندی از جهان

نکته: ۱- نظر دسته سوم که در بالا ذکر شد مورد انتقاد واقع شده زیرا قبول غایت برای پدیده‌ها زمانی ممکن است که آن غایت قبل از پیدایش اشیا مشخص باشد تا اشیا متناسب با آن هدف ساخته شده و به سوی هدف حرکت نمایند و چنین غایتی بدون قبول خدا امکان ندارد.
 ۲- شعر زیر بیانگر انکار اتفاق در معنای سوم است:

از جمادی مردم و نامی شدم وز نما مردم به حیوان برزدم
 مردم از حیوانی و آدم شدم پس چه ترسم کی ز مردن کم شدم
 حمله دیگر بمیرم از بشر تا برآرم از ملائک پر و سر

معنای چهارم اتفاق

تعریف و ویژگی	تشریح و توضیح
- اتفاق در این معنا یعنی رخ دادن حوادث پیش‌بینی نشده - این معنا با هیچ کدام از اصول و لوازم علیت مخالف نیست.	- از نظر همه فیلسوفان صحیح و ممکن است. - مربوط به علم ناقص و محدود ما نسبت به حوادث پیرامونی است. - امری نسبی است؛ یعنی تنها افرادی که از یک حادثه بی‌خبر بوده‌اند برایشان اتفاقی است نه نسبت به همه مردم.

درس ۴: کدام تصویر از جهان

از جمله کلماتی که در گفت‌وگوهای روزمره همه اقوام و ملل است «اتفاق» می‌باشد، که دانشمندان در علوم مختلف و فیلسوفان نیز از آن استفاده کرده‌اند.

نمونه‌هایی از استفاده اتفاق در علوم مختلف

نام نمونه یا گروه	توضیح نظریه آن‌ها
نظریه پیدایش دموکریتوس (فیلسوفان)	برخورد اتفاقی اتم‌ها باعث گرد هم آمدن ذرات هم‌اندازه و هم‌شکل شده است و این ذرات عناصر اصلی عالم طبیعت را تشکیل داده‌اند، پس برخورد اتفاقی ذرات، موجب پیدایش عناصر و اشیا فعلی است.
نظر زیست‌شناسان	فقط آن دسته از جانداران که تغییرات اندامی‌شان «اتفاقاً» سازگار با محیط بوده است به حیات خود ادامه داده و رشد کرده‌اند و اگر تکاملی رخ داده، اتفاقی بوده است.
نظر فیزیکدانان	آغاز جهان براساس یک انفجار بزرگ بوده است. با پذیرش این نظریه برخی تصور می‌کنند که جهان اتفاقی خلق شده است.

مفهوم اتفاق در دیدگاه یک فیلسوف

- از جمله اقدامات مهم فیلسوفان، دقت در مفاهیم عامیانه، نقد و تصحیح یا تعمیق آن‌هاست.
- مهم‌ترین کتاب فلسفی ابن سینا، الهیات شفا نام دارد که در آن در مورد اتفاق و مفاهیمی مانند شانس سخن گفته شده است.
- ابن سینا تلاش کرده تا با صحبت در مورد مفهوم اتفاق، نظر مردم را در این مورد تصحیح نماید.

معنای اتفاق

اتفاق به طور عمده در ۴ معنا به کار می‌رود که پذیرش هر کدام یاردهر یک آثار و نتایجی دارد.

معنای اول اتفاق

تعریف و ویژگی	تشریح و توضیح
- اتفاق در این معنا، یعنی میان پدیده‌ها و علل آن‌ها هیچ رابطه ضروری نیست. - یعنی وجود معلول بدون علت ← (نقض اصل علیت) یا وجود علت بدون معلول ← (نقض اصل وجوب علی)	- هیچ فلسوفی به طور صریح این معنا را نپذیرفته است. (یعنی آن را انکار می‌کنند). - برخی مردم به علت ناآگاهی از تمام اجزای علت چون در عین وجود علت، می‌بینند که معلول پدید نیامده است و می‌پندارند که رابطه ضروری وجود ندارد اما این به خاطر عدم آشنایی با علت ناقصه و تامه است، چون عدم وجود معلول با وجود علت ناقصه، خالی از اشکال است.